

روش‌های نهادینه‌سازی حیا و عفت در جامعه اسلامی با عنایت به آیات و روایات

فاطمه میرین بیگلو¹

چکیده

یکی از زیبایی‌های اخلاقی که در دین مبین اسلام مورد سفارش قرار گرفته است، مسئله حیا و عفت است. حیا و عفت در اصلاح به نیرویی گفته می‌شود که قوای شهوانی انسان را مهار و متعادل نموده و آن را رام می‌کند و از فساد فرد جلوگیری به عمل می‌آورد. این مسئله در منابع اسلامی مورد توجه قرار گرفته و اهمیت آن برای جامعه اسلامی انسانی بیان شده است و نهادینه‌سازی آن در جامعه‌نویین اسلامی نیز حائز اهمیت است. با این بیان برای نهادینه‌سازی آن در جامعه‌نویین اسلامی روش‌هایی اسلامی مطرح شده است که با عنایت به آیات و روایات اسلامی و با انجام آنها در جامعه رعایت می‌شود و از فسادهای اخلاقی مربوطه جلوگیری و یا پیشگیری لازم به عمل می‌آورد. هدف از نوشتار حاضر تبیین و توضیح این روش‌ها است که نویسنده با ابزار کتابخانه‌ای الکترونیکی به کشف و جمع‌آوری داده پرداخته و با شیوه تحلیل و توصیف به پردازش و بررسی مطالب پرداخته است. پس از انجام این پژوهش نویسنده به این نتایج دست پیدا کرده که برای نهادینه‌سازی عفت در جامع افراد باید در نوع ارتباط‌گیری و برخوردهایشان با اشخاص نامحرم از زوایای مختلفی اعم از پوشش و گفتار و رفتار دقت ویژه‌ای داشته و رعایت همه جوانب اخلاقی و دینی را کنند.

کلیدواژه‌ها:

عفت، حیا، جامعه نوین اسلامی، پوشش، رفتار، منابع اسلامی.

مقدمه

عفت در لغت به معنای خودداری آمده است و در اصطلاح عبارت است از حالتی نفسانی که انسان را در برابر شهوات جنسی و مال حرام حفظ می‌کند. عفت از جمله

¹ سطح 2، حوزه زینبیه آبیک، استان قزوین، fatemehmirin66@gmail.com.

فضائل است که از جنود عقل بوده و مانع از غلبه خواسته‌های نفسانی و موجب ظهور دینداری در انسان می‌شود. عفت به معنای حیا، چشم‌پوشی و پرهیزکاری است که اصل و ریشه حجاب به معنای رعایت پوشش شرعی است. از این رو می‌توان ادعا کرد که حجاب در معنای اصطلاحی آن میوه عفاف درونی زن است. عفاف در جنبه‌ها و عرصه‌های مختلفی از حالات انسانی جریان دارد؛ نظیر عفت در پوشش، عفت در رفتار، عفت در گفتار و عفت در کردار و عفت در نگاه و ... به تحقیق برای رعایت و اجرای عفاف در جوانب گفته شده روش‌هایی دینی اسلامی مطرح شده که می‌توان به مواردی از قبیل محافظت از نگاه و چشم‌پوشی، آرایش نکردن در برابر نامحرم و رعایت پوشش مناسب در میان افراد خانواده و فامیل و اجتماع و عفاف گفتاری و کرداری اشاره نمود. به یقین این فضیله اخلاقی آثار ارزشمندی در اجتماع نیز دربردارد؛ آثاری نظیر: آرامش و اعتدال روانی افراد جامعه و عدم تحریک مردان و زنان با رعایت حیا و عفت و جلوگیری از فسادهای جنسی و تقویت بنیان‌های خانواده‌ها و دیگر آثار که نشان دهنده اهمیت و ضرورت این مسئله است. مقاله حاضر در محدوده بیان راهکارهای نهادینه‌سازی حیا و عفاف در جامعه اسلامی با استفاده از منابع اسلامی به نگارش درآمده است.

با نگاه سطحی به جامعه و با سرعت پیشرفت علم و صنعت جوامع بشری دیگر از مباحث و مسائل فرهنگی عقب مانده و بیشتر و توان و انرژی خود را بر روی کسب درآمد و آسایش و رفاه بیشتر سرمایه‌گذاری مینمایند. از طرفی دیگر با هجوه‌های فرهنگی و فرهنگ بی‌بند و باری سوی جوامع معاند و ضد اسلام می، فقر فرهنگی در جامعه ایجاد شده و بنیان‌های خانواده را هدف قرار داده‌اند. لذا بیان روش‌های ایجاد عفت در جامعه برای یک کشور اسلامی برای حفظ و اساس خانواده که مهمترین رکن یک اجتماع سالم است، ضرورت دارد. به همین دلیل مقاله حاضر با موضوع روش‌های نهادینه‌سازی عفت و حیا در جامعه و همچنین بیان آثار آن به نگارش درآمده است. اندیشمندان در خصوص مسأله حاضر، مقالات و کتب بسیاری را به رشته تحریر درآوردند، اما بیشتر آنان تنها به بررسی مفهوم عفاف و تفاوت آن با حجاب پرداخته‌اند. و اما در خصوص پیشینه موضوع حاضر، تاکنون مقالات و کتب بسیاری را به رشته تحریر درآمده است، اما بیشتر آنان تنها به بررسی مفهوم عفاف و تفاوت آن با حجاب پرداخته‌اند.

به طور مثال می‌توان به:

1- مقاله‌ای که تحت عنوان «گستره عفاف به گستردگی زندگی»، توسط

حمیده عامری در سال 1380 ش به نگارش درآمده است اشاره نمود. این مقاله تنها به بررسی مفهومی عفاف و بیان اقسام آن پرداخته است، اما به واژه حیا در این اثر پرداخته نشده است. نقطه ضعف دیگر آن، بیان نکردن راهکارهای نهادینه سازی حیا و عفت در جامعه نوین اسلامی است. از این جهت وجه تمایز مقاله حاضر با این مقاله است.

2- یکی دیگر از پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام گرفته «عفاف و حجاب در فضای مجازی»، اثر مصطفی علی مرادی است. این مقاله نیز تنها به بررسی عفاف در فضای مجازی پرداخته و اشاره‌ای به روش‌ها و راهکارهای ایجاد عفت در جامعه اسلامی نکرده است.

3- در میان کتب به چاپ رسیده می‌توان به کتاب «سیمای حجاب و عفت در آیات و روایات»، اثر حمید احمدی جلفائی اشاره کرد. وی در اثر خود درباره اهمیت حجاب و عفت، فلسفه آن در آیات و روایات و نقش تاثیر گذار زنان در جامعه با رعایت حجاب و عدم رعایت آن سخن به میان آورده است اما در مورد روش‌های نهادینه سازی حیا و عفت در جامعه نوین اسلامی مطلبی بیان ننموده است و همین امر را می‌توان نقطه ضعف اثر وی دانست.

4- از دیگر پژوهش‌های صورت گرفته مقاله «نقش عفت و حیا در رضایتمندی زن و شوهر»، اثر علی حسن-زاده است که در بهار سال 1389 ش به زیور طبع آراسته گردیده است. در این اثر به آثار و پیامدهایی که بر اساس حیا و عفت در زندگی زوجین پدید می‌آورد، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است، اما در مورد ارائه روش‌هایی برای نهادینه سازی حیا و عفت در جامعه نوین اسلامی بیان نکرده است. از این رو این نکته شاید نقطه ضعفی برای این اثر محسوب گردد.

وجه تمایز و بررسی پیشینه بیانگر این مطلب است که تاکنون کسی به بررسی معنا و مفهوم عفت و حیا به صورت هم‌زمان و همچنین بیان روش‌های نهادینه سازی این دو مؤلفه در جامعه اسلامی نپرداخته است و به همین منظور می‌توان گفت این نوشتار از نوآوری برخوردار است.

هدف از انجام تحقیق حاضر تبیین راهکارهای نهادینه سازی حیا و عفت در جامعه نوین اسلامی با استفاده از منابع اسلامی است؛ به همین منظور به دنبال دستیابی به پاسخی مناسب برای یک پرسش اصلی و برای یک پرسش اصلی و چند پرسش فرعی می‌باشد. پرسش اصلی این است که روش‌های نهادینه سازی حیا و عفت در جامعه نوین اسلامی چیست؟ پرسش‌های فرعی عبارتند از اینکه:

1- عفت به چه معنا است؟

2- حیا به چه معناست؟

نگارنده در مسیر دستیابی به پرسشهای مذکور با مانعی مواجه نبوده است. مقاله پیش رو کاری مطالعاتی است و منابع آن عموماً کتب تفسیری و حدیثی است. بنابراین روش کار را باید توصیفی - تاریخی به حساب آورد.

1- مفهوم شناسی

عفت از جمله یک خصلت و بینش و منش است که در تعالیم و منابع اسلامی به عنوان یک فضیلت اخلاقی از آن یاد میشود و جایگاه بالایی را به خود اختصاص داده است. خودداری از کارهای حرام، از معانی عام عفت است. از آنجایی که ارزش و کمال آدمی درگرو بدست آوردن حقیقت انسانیت است، در نتیجه عفت عاملی مهم در رسیدن به این حقیقت خواهد بود که او را نجات داده و از سقوط و لغزش محفوظ خواهد داشت. به دلیل اهمیت بحث عفت، به بررسی دقیق این واژه از منظر لغت شناسان و اهل معنا پرداخته خواهد شد.

1-1- عفت در لغت:

فراهیدی در کتاب العین گوید: واژه «عفت» در لغت به فتح عین و مصدر ماده «عَفَّ» می باشد که مصدر دیگر آن «عَقَّة» است و این دو مصدر به یک معنای واحد می باشند.¹

صاحب مقایس اللغة نیز اشاره کرده و گوید: در حقیقت می توان گفت عفاف

¹ فراهیدی، ترتیب کتاب العین، ج 1، ص 92.

و عفت در لغت به معنای خودداری کردن آمده اند. اعم از این که خودداری از حرام باشد یا از چیزی که حلال نیست.¹

صاحب لسان العرب بر این باور است که:

«عفت به معنای آن است که انسان خود را از آن چه حلال و زیبا نیست و پست است، حفظ کرده و نگه دارد.»²

راغب اصفهانی در مفردات در توضیح واژه عفت گوید: «عفت، به وجود آمدن حالتی برای نفس است که مانع از غلبه یافتن شهوت بر او می شود».³

در لغت‌نامه‌های فارسی نیز این واژه معنا شده، از جمله لغت‌نامه دهخدا که گفته: «عفت به معنای خویش داری زنان در مواجهه با افراد نامحرم و حفظ پاکدامنی است»⁴ و یا در فرهنگ فارسی آمده است که عفت به معنای احتراز از محرّمات، خصوصاً از شهوت حرام؛ پرهیزگاری و پارسایی است⁵ و یا در فرهنگ عمید عفت به معنای پارسایی کردن، پاکدامنی، بازایستادن از حرام آمده است⁶

2-1- عفت در اصطلاح

زندگی انسان در دو بعد قابلیت رشد و تکامل دارد. یکی بعد مادی و دیگری بعد معنوی است. از دایره اول برخوردار از رفاه، آسایش و سلامت جسم و پرورش آن می توان اشاره کرد و از دایره کمالات معنوی، پرورش خصوصیات اخلاقی و انسانی به دست آوردن دانش و معرفت است. عفت و حیا نیز یکی از این خصلت‌هاست. پروا پیشگی همیشه بر انسان‌ها حاکم بوده، هم غارنشینان نخستین که با برگ درختان و پوست حیوانات خود را می پوشاندند هم در عصر کنونی.

بنابراین، این خصلت همیشه در انسان ها بروز داشته است. حیا و عفت تاریخ بردار نیست گرچه برای پوشش می توان تاریخ تعیین کرد. عفاف روح پوشش است و پوشش کالبد آن، عفاف فلسفه پوشش است و پوشش تضمین کننده آن.⁷ می توان چنین ادعا نمود که گستره مفهوم اصطلاحی عفت محدودتر از مفهوم لغوی آن است. توضیح آنکه چنان که در معنای لغوی گفته شد، عفت یعنی خودداری از هرگونه عمل زشت و ناپسند؛ اما در معنای اصطلاحی و نزد صاحب نظران علم اخلا ق به معنای حفظ نفس در برابر شهوات جنسی و مال حرام بیان شده است. در

¹ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج 4، ص 33.

² ابن منظور، لسان العرب، ج 9، ص 253.

³ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ج 2، ص 618.

⁴ دهخدا، فرهنگ لغت نامه، ص 491.

⁵ معین، فرهنگ فارسی معین، ص 1075.

⁶ عمید، فرهنگ فارسی جیبی، ص 760.

⁷ مهدوی کنی، از اسلام چه می دانیم؟، ص 134.

اشباع صحیح و مشروع غرائز وارد شد، تعبیر «انکحوا»: (آنها را همسر دهید)، با اینکه ازدواج یک امر اختیاری و بسته به میل طرفین است، مفهومی این است که مقدمات ازدواج جوانان را فراهم سازید، در صورت نیاز از طریق کمک های مالی به میسر شدن این امر کمک کنید.¹

نتیجه گیری

عفاف در آموزه های دینی به عنوان یک ارزش شناخته می شود که از آن به منظور کنترل نمودن و برقراری تعادل در قوه شهویه انسان بهره گرفته می شود. عفت در زمینه های گوناگونی نمود پیدا می کند؛ اعم از عفت در پوشش، در نگاه، در کلام، در مراودات اجتماعی و در زینت بخشیدن و آرایش کردن خود. نهادینه ساختن

¹ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج 14، ص 458.

فرهنگ عفاف آن در جامعه و گسترش آن در سطح اجتماع، نیاز به تلاش همگانی و عمومی دارد. جامعه ای که عفت در آن رواج یافته باشد، برای ارزش های دینی و الهی اهمیت ویژه ای قائل است و از این طریق می توان از ایجاد مفسد اخلاقی و جنسی در جامعه پیشگیری کند.

برای ایجاد عفت در جامعه روش های بسیاری وجود دارد که برخی از آنها در میان آیات قرآن بیان گردیده است و برخی دیگر نیز در روایات اهل بیت ذکر شده است. در شریعت اسلام و متون دینی به مواردی که رعایت آنها منجر به ایجاد عفت در جامعه می شود اشاره شده است. مانند: کنترل کردن چشم در نگاه به نامحرم، رعایت کردن پوشش خود در هنگام مواجهه با نامحرم، رعایت کردن نحوه سخن گفتن با افراد نامحرم، آرایش نکردن و استفاده نکردن از زینت ها در برابر نامحرم و رعایت نحوه ارتباط با افراد نامحرم. توجه به این موارد تأثیر به سزایی در ایجاد عفت در جامعه دارد. البته در این میان رسانه ملی نیز نقش مهم و غیرقابل انکاری در ترویج و گسترش فرهنگ عفاف در جامعه برعهده دارد. بدین منظور لازم است در برنامه های رسانه ملی به جایگاه زن و مرد و لزوم رعایت مرز و حریم میان نامحرم براساس آموزه های اسلامی و منابع دینی توجه ویژه ای شود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

- (1) ابن بابویه شیخ صدوق، محمد بن علی بن حسین، **ثواب الأعمال وعقاب الأعمال**، قم: انتشارات شریف رضی، چاپ اول، 1406ق.
- (2) ابن بابویه، محمد بن علی، **الخصال**، تهران: اندیشه هادی، چاپ دوم، 1385 ش.
- (3) ابن بابویه، محمد بن علی، **من لایحضره الفقیه**، قم: موسسه نشر اسلامی، چاپ

هفدهم، ۱۳۶۳ ش.

- (4) ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، *تحف العقول عن آل الرسول (ص)*، قم: دار الحديث، چاپ اول، 1383.
- (5) ابن فارس، احمد بن، *معجم مقاییس اللغة*، بیروت: دار الفكر، چاپ اول، 1399 ق.
- (6) ابن منظور، محمد بن منظور، *لسان العرب*، بیروت: دارصادر؛ دار بیروت، چاپ اول، 1375 ق.
- (7) احمدی جلفایی، حمید، *سیمای حجاب و عفت در آیات و روایات*، قم: زائر، چاپ چهارم، 1392 ش.
- (8) اکبری، محمود، *مروارید عفاف*، تهران: ظفر، چاپ سوم، 1391 ش.
- (9) برقی، احمد بن محمد، *المحاسن*، قم: دار الکتب الاسلامیه، چاپ هجدهم، 1381 ش.
- (10) پاینده، ابو القاسم، *نهج الفصاحه*، ترجمه: غلام حسین مجیدی خوانساری، قم: انصاریان، چاپ اول، 1383 ش.
- (11) جرجانی، سید شریف علی، *التعریفات*، چاپ چهارم، تهران: ناصر خسرو، 1371 ش.
- (12) حرّ عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، چاپ بیست نهم، 1416 ق.
- (13) دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، تهران: موسسه انتشارات، چاپ دوم، 1377 ش.
- (14) دیلمی، حسن بن محمد، *أعلام الدین فی صفات المومنین*، بیروت: موسسه آل البيت لاحیاء التراث، چاپ اول، 1409 ق.
- (15) شجاعی، محمد، *درّ و صدف*، تهران: نشر محیی، چاپ دهم، 1376 ش.
- (16) شیخ طوسی، ابی جعفر محمد بن الحسن، *التبیان فی تفسیر القرآن*، چاپ اول، تهران: دار احیاء التراث العربی، 1385 ش.
- (17) طباطبایی، محمد حسین، *ترجمه تفسیر المیزان*، ترجمه محمد باقر

موسوی همدانی، قم: بنیاد علمی فرهنگی علامه طباطبائی، چاپ بیست و پنج، ۱۳۸۷ ش.

(18) طبرسی، امین الاسلام ابو علی فضل بن حسن، **تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، چاپ اول، تهران، فراهانی، 1352 ش.

(19) طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم الاخلاق**، تهران: فراهانی، چاپ دوم، 1365 ش.

(20) عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، تهران: راه رشد، چاپ اول، 1389 ش.

(21) فراهیدی، خلیل بن احمد، **کتاب العین**، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات، طبعه الاولى، 1408 ق.

(22) قدوسی زاده، حسن، **نکته های ناب**، تهران: پاسدار اسلام، چاپ سوم، 1311 ش.

(23) قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، چاپ اول، تهران، مرکز فرهنگی دره های از قرآن، 1388 ش.

(24) قرشی بنایی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم، 1307 ش.

(25) کلینی، ابو جعفر محمد بن یعقوب، **الکافی**، قم: دارالحديث، الطبعة الثانی، 1430 ق.

(26) مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، **بحار الأنوار**، بیروت؛ دار إحياء التراث العربی، چاپ پنجم، 1403 ق.

(27) مطهری، شهید مرتضی، **تعلیم و تربیت در اسلام**، تهران: الزهراء، چاپ بیستم، 1362 ش.

(28) معین، محمد، **فرهنگ معین**، چاپ سوم، تهران، زرین، چاپ سوم، 1386 ه. ش.

(29) مغنیه، محمد جواد، **التفسیر المبین**، قم، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، 1425 ق.

(30) مفردات راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات الفاظ القرآن**،

چاپ اول، بیروت: دار القلم، 1417 ق.

(31) مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ بیستم، 1353 ش.

(32) مهدوی کنی، محمد صادق، **از اسلام چه می‌دانیم؟**، تهران: مجمع صادقیه، چاپ اول، 1362 ش.

(33) مهدی زاده، حسین، **حجاب شناسی؛ چالش‌ها و کاوش‌های جدید**، قم: حوزه علمیه قم، 1381 ش.

(34) نراقی، ملا محمد مهدی بن ابی ذر، **جامع السعادات**، بیروت: اعلمی، چاپ اول. 1312 ق.

